УДК 37.018.2

Лабач .М.М., канд. філол. наук

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ДЕЯКІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ КІБЕРКУЛЬТУРИ

Сучасний освітній простір України розвивається в умовах бурхливого поширення інформаційно-комунікаційних технологій в усіх, без винятку, сферах життя, і можна з упевненістю сказати, що вивчення і осмислення процесів, які супроводжують це поширення, на жаль, не встигають за цією надпотужною і надшвидкою культурною революцією XXI століття. «Технократичне суспільство», «суспільство дигітальної культури», «мережне суспільство», «суспільство влади інформації та інтелекту», «суспільство електронного врядування»,«кібер-культура», «гіпер-простір» - це лише деякі означення сучасного суспільства, яке й справді проходить через нелегкі випробування, пов'язані з динамічним запровадженням новітніх технологій в Україні. Електронно-цифрові засоби вже потужно трансформують традиційну культуру практично в усіх її галузях: широко входить у наше професійне та приватне життя сучасна кіберкультура, «опосередкована електронними комунікаційними технологіями, і передусім Інтернет» (11, с.193), витворюючи абсолютно новий «кібер-простір». (Термін «кібер-простір» увів через романи однойменної трилогії письменник Вільям Гібсон, в творах якого часто зустрічаються персонажі, які «завантажують» свій розум у комп'ютерну мережу, іноді з непередбачуваними наслідками). До речі, саме він висунув і розробив ідею віртуальної реальності; Гібсон дуже точно її спрогнозував – незадовго вона була технічно реалізована, а пріоритет ідеї Гібсона визнали всі розробники новітніх інформаційних систем. Учені називають сучасне інформаційне середовище навіть «умовою нового буття» (В. Кремень), тобто, фактором, без якого наше суспільство вже не може обійтися.

Питаннями новітніх інформаційних телекомунікаційних технологій навчання у вищій школі займалися сотні вчених, їх тут назвати неможливо, а вужчі проблеми культурологічного плану можна віднайти у працях таких дослідників, як Биков В., Васянович Г., Гуревич Р., Дичківська І., Зязюн І.А., Кадемія М.,Козяр М., Кремень В., Ничкало Н., Потятиник Б., Сисоєва С., Теремко В., Онкович Г. та багатьох інших.

Канадський філософ Маршал МакЛюен, який займався дослідженням впливу електронних засобів комунікації на людину, ще в 1967 році в книзі «Середовище – це послання: інвентар наслідків» висунув, як уважаємо, досить тривожну тезу щодо таких засобів: «…телебачення і телефони мають своїм наслідком передавання радше інформатора, ніж інформації» (11, с.193), а в одному зі своїх інтерв'ю він навіть ужив таку яскраву, а разом із тим, також тривожну аналогію: телебачення «витатуйовує своє послання просто на нашій шкірі» (11, с.193). Учений писав тоді лише про телебачення й телефон, бо й у Канаді на той час ще не були настільки поширені сучасні телекомунікаційні технології. Яким же «глибоким» є це «татуювання» тепер, коли засоби комунікаційних систем стали «моментальними» і «всюдисутніми». Неможливо без них обійтися й сучасній вищій школі, яка мусить динамічно впроваджувати новітні засоби медіа-освіти.

Звернімося до «Концепції впровадження медіа-освіти в Україні» (далі «Концепція»), схваленої постановою Президії Національної академії педагогічних наук України 20 травня 2010 року (на думку багатьох дослідників, з великим запізненням), бо актуальність нашого дослідження можна визначити тими причинами, які окреслено в цьому документі як проблемні щодо розвитку освіти в Україні: «У багатьох країнах медіа-освіта функціонує як система, що стала невід'ємною частиною, з одного боку, загальноосвітньої підготовки молоді, з другого – масових інформаційних процесів. Вона є атрибутом глобалізаційних перетворень, чинником конкурентоспроможності економіки, нерозривно пов'язана з розвитком демократії в умовах інформаційного суспільства. На жаль, в Україні медіа-освіта досі залишається фрагментарною і здійснюється переважно стихійно з ініціативи ентузіастів, педагогів-новаторів

за явного браку інтеграції цих зусиль в ефективну медіа-освітню систему». (12). І оскільки «Концепція» «працює» всього два роки (поки що триває лише «експериментальний етап»), то виникає невідкладна потреба осмислити деякі соціокультурні проблеми, які виникають у процесі впровадження інформаційних телекомунікаційних технологій в освітнє середовище, аби зробити необхідні висновки бодай на цьому «експериментальному етапі».

Тут мусимо зробити акцент на терміні «медіа-освіта», бо в науковій літературі це поняття розуміють по-різному. Отже, в «Концепції» цей термін вживається з таким змістом: «Медіа-освіта – частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіа-культури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій» (12).

Російський учений Олександр Федоров подає таке значення цього терміна: «Медіаосвіта (media education) – це процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі засобів масової комунікації (медіа) з метою формування культури спілкування з медіа, творчих комунікативних здібностей, критичного мислення, умінь повноцінно сприймати, інтерпретувати, аналізувати і оцінювання медіа тексти; це навчання різним формам самовираження при допомозі медіа-техніки. Набута в результаті цього процесу медіа-грамотність допомагає людині активно використовувати можливості інформаційного поля телебачення, радіо, відео, кінематографа, преси, Інтернету» (9) .

У деяких наукових джерелах знаходимо більш загальне трактування поняття «медіа-освіта». Відомий дослідник проблем медіа Борис Потятиник виокремлює такі складові частини медіа-освіти: «1. Медіа-філософія (у США та Великобоританії – Philosophy of Mass Communication, Media Philosophy, Media Ecology, у Німечині - Medienphilosophie). 2. Масове оволодіння сучасними комунікаційними технологіями, включно із створенням власних інтернет-

ресурсів для індивідуального чи корпоративного самовираження, громадських, наукових чи мистецьких цілей. 3. Вироблення "психологічного імунітету" до потенційно негативного впливу сучасних медіа (у Західній Європі та північній Америці для означення цього напряму також застосовують поняття "медіа-грамотність" ("medialiteracy"). 4. Медіа-критика (mediacriticism); медіа-освіта як інструкція з користування медіа для широкого загалу» (7).

Обертаючись у сфері поширення новітніх інформаційних технологій, ми спостерігаємо, що вони входять у наше життя надто швидко, не так поступово, як свого часу на Заході, буквально «бомбардують», за висловом М.МакЛюена, користувачів, у зв'язку з чим виникає цілий комплекс надзвичайно трудних для розв'язання завдань. Саме тому однією з важливих соціокультурних проблем вищої школи є суттєва розбіжність між підготовкою випускника середньої школи до навчання в новому освітньому середовищі і тими вимогами, які це середовище висуває. Молода людина, яка, нібито, й уміє працювати з комп'ютером, вважає, що орієнтується в медійному просторі, знає як відшукати інформацію, буває не готова до продуктивної праці в сучасному навчальному середовищі, у неї немає основ медіа-культури, Виявляється, що ці навички надто поверхові, а такі параметри, як «медіа-грамотність» або «критичне творче мислення» у неї ще не сформовані, не розвинені. Поняття «медіа-грамотності» розуміють зараз як «уміння аналізувати і синтезувати просторово-часову реальність, вміння «читати» медіа текст», а «критичне творче мислення» стосовно системи медіа і медіа-текстів є складним процесом мислення, до якого входить «асоціативне сприйняття, синтез, аналіз і оцінка механізмів функціонування медіа в соціумі і медіа-текстів (інформації/повідомлень у різних жанрах/, в поєднанні з аудіовізуальним уявленням, віртуальним експериментуванням в медійній сфері (9). І якщо медіа-грамотність є кінцевим результатом медіа-освіти (з постійним поглибленням, звичайно), то критичне творче мислення не остаточна мета, а незмінний її компонент.

Ми зупинимося на кількох соціокультурних проблемах, які виникають у навчальному процесі. Оскільки й у «Концепції» сказано, що медіа-освіта в Україні дотепер розвивалася стихійно, без будь-якої впорядкованої системи, то,

зрозуміло, не доводиться поки що очікувати високих результатів у відповідній підготовці школярів, які, переходячи й на студентську лаву, не демонструють, на жаль, якихось розвинених навичок орієнтації в інформаційному освітньому просторі. Тому, по-перше, можна і треба говорити про те, що рівень медіа-компетентності першокурсників іноді не відповідає тим вимогам, які постають перед ними в процесі навчання. Наприклад, у нашому навчальному закладі на першому курсі вчиться 356 курсантів і студентів; з них 229 (61,5%) осіб закінчили міські школи, а 127 (35,6%) – сільську. Не виводячи з цього прямої залежності щодо медіа-компетентності, медіа-освіченості та медіа-культури , все-таки відзначимо: таке співвідношення може, очевидно, означати , що більшість теперішніх першокурсників мали доступ до Інтернету, користувалися комп'ютерами, готуючись до занять у школі чи під час свого дозвілля (знаємо з різних статистичних даних, як багато часу сучасна молодь проводить за комп'ютером). Але за нашими спостереженнями, частина з них (незалежно, яку школу закінчили) не готові навчатися в новому інформаційно-освітньому середовищі. Іноді завдання, які вимагають вміння знайти потрібний матеріал, відібрати його, відокремити головне від другорядного, систематизувати, відповідно скомпонувати, критично осмислити, виступити перед аудиторією (наприклад, готуючи реферат або мультимедійну презентацію за тією чи іншою темою – говоримо про найпростіші форми роботи), виявляють, здебільшого, не дуже високий рівень інформатизації.

Ми помітили, що дехто неохоче користується книгами, періодичними виданнями, віддаючи перевагу електронним засобам, і здебільшого пасивно, механічно, без жодного елемента творчості підходить до виконання поставленого завдання. Отже, маємо дуже виразно окреслену проблему: позірна, видима комп'ютерна грамотність, яка має дуже мало спільного з інформатизацією особистості. Додаймо до цього майже повну відсутність високоякісного українського мультимедійного продукту, дидактичних матеріалів із відповідних дисциплін, електронних енциклопедій та словників українською мовою, сумнівну наукову вартісність матеріалів на деяких сайтах, невміння довго утримувати увагу під час інтелектуальної праці, спокусу

відволікатися на різноманітні посилання і побачимо, що навіть перший етап реалізації освітньої Концепції (повинен завершитися в 2013 році) проходить нелегко.

Друга проблема полягає в тому, що матеріали з українознавчих дисциплін, наприклад, недостатньо представлені на сторінках Інтернет-мережі. Один із небагатьох дослідників цієї проблеми, автор ґрунтовної праці «Українська мова в Інтернеті» Сергій Чемеркін в статті «Причини низького рівня досліджуваності української мови в Інтернеті» особливо підкреслює, що ще десять років тому, у 2003 році, на державному рівні (було прийнято відповідне розпорядження Кабінету Міністрів) передбачалося розробити і впровадити «моделі програмно-технічного комплексу української лінгвістичної системи; відкриття Українського лінгвістичного порталу; створення мережевого цифрового аналога Орфографічного словника, розширеної версії Словника української мови тлумачного типу, низки перекладних словників, лексичної картотеки, підключення до української лінгвістичної системи вищих навчальних закладів, Національної бібліотеки імені В.І.Вернадського та установ Національної академії наук. Значна частина цих проектів нереалізовані або реалізовані в неналежному обсязі». (10). Зазначимо, що підготовка інформаційно-методичних матеріалів, програмного інформаційно-комунікаційного забезпечення, відеотек, фонотек, інформаційних баз запланована аж на другий етап «поступового укорінення медіа-освіти та стандартизації вимог (2014-2016 роки). Тому в ситуації поки що недостатньої забезпеченості методичними матеріалами кожен викладач мусить сам подбати про укладання електронних підручників і навчальних курсів, про програмні системи різних форм контролю знань тощо.

Отже, необхідно активно формувати аудіовізуально грамотну «критичну автономну особистість» (Л.Мастерман), бо лише така людина є передумовою висококультурного інформаційного суспільства. Без широкої інформатизації, яка передбачає «умови доступності, здібності особистості до здобування корисної інформації, уміння її критично осмислювати, розумно застосовувати» (1, с.31) годі й думати про те, щоб сформувати в молодих людей готовність

працювати в інформаційному середовищі з технологіями із елементами інтелекту людини, які можуть розуміти людську мову, виконують не лише обчислення, але й моделюють образне сприйняття світу і образне прийняття рішень. А саме такі системи зараз на часі, тому в Україні, наприклад, уже близько сорока років розвивається і формується один із найбільш перспективних і тому пріоритетних напрямів інформатики – створення інтелектуальних інформаційних технологій і систем. У нас діє Державна науково-технічна програма (ДНТП) «Образний комп'ютер», схвалена ще у 2000 році. І хоча в преамбулі цієї Програми сказано, що вона «повністю відповідає пріоритетному напряму розвитку науки і техніки «Нові комп'ютерні засоби та технології інформатизації суспільства», який визначено у Програмі діяльності Уряду та в Державній програмі соціально-економічного розвитку України» (13), на жаль, сучасний рівень інформатизації суспільства, освіти і кожної окремої особистості не свідчать про готовність користуватися такими надсучасними технологіями в найближчому майбутньому. І це важлива соціокультурна проблема, бо Програма має близьку і віддалену мету. Щодо першої, то отримані результати за окремими етапами можуть мати й самостійне значення (використовуватися в промислових технологіях з виробництва, скажімо, серії модерних комп'ютерів для середньої школи, як це вже робиться в Грузії). А віддалена мета передбачає створення цілих сучасних комп'ютерних систем і комплексів.

«Концепція впровадження медіа-освіти в Україні» першим завданням медіа-освіти визначає таке: формувати «медіа-імунітет» особистості, який робить її здатною протистояти агресивному медіа-середовищу, забезпечує психологічне благополуччя при споживанні медіа-продукції, що передбачає медіа-обізнаність, уміння обирати потрібну інформацію, оминати інформаційне «сміття», захищатися від потенційно шкідливої інформації з урахуванням прямих і прихованих впливів». (12) Не менш важливе й друге завдання: «сприяти формуванню рефлексії і критичного мислення, які забезпечують свідоме споживання медіа-продукції на основі ефективного орієнтування в медіа-просторі та осмислення власних медіа-потреб, адекватного та

різнобічного оцінювання змісту інформації, її повноцінного і критичного тлумачення з урахуванням особливостей сприймання мови різних медіа» (11). Треба сказати, що поняття «безпека» є чи не найчастіше вживаним у цьому документі, а тому необхідно передбачати, спостерігати і намагатися усунути ті чи інші ризики, які супроводжують освітній процес із використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Саме для зменшення шкідливого впливу медіа-інформації, яка може негативно впливати на реципієнта, у названому вище документі як один із головних принципів медіа-освіти названо пріоритет морально-етичних принципів. І тут маємо ще одну соціокультурну проблему – взагалі недостатній рівень моралі, духовності в теперішньому нашому суспільстві, яке, власне, з цієї причини в цілому не готове протистояти бурхливому потоку різної за змістом інформації. Головна проблема, на нашу думку, полягає в тому, що період становлення державності в Україні, суспільні трансформації, потужний інформаційний вплив з-за кордону, процеси в сфері духовності і культури, які не можна назвати надто успішними, співпали з бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Тому дуже часто молоді люди, які не мають міцного духовно-морального опертя, не можуть протистояти низькопробній продукції мас-медіа, Інтернету, не здатні відрізнити «зерно від полови» в цьому океані інформації.

Необхідно звернути увагу на те, що особливо загострюється й проблема читання. Книга друкована як культурно-інформаційний чинник розвитку суспільства не втрачає своє значення повністю, але все-таки її місце в медійному просторі, а, відповідно, й у медіа-освітньому середовищі змінюється, точніше кажучи, послаблюється. Разом із тим, вчені підкреслюють, що й книга на електронних носіях не набуває аж надто великого поширення; акценти змінюються, сучасний кібер-простір формує зовсім нові стосунки «споживача» інформації з її носіями – це ознака теперішнього постмодерного суспільства. Оскільки читання великих обсягів електронного тексту вимагає часу, ще більшої уваги і напруги, ніж при читанні звичайної книги, користувачі віддають перевагу скороченим, «ущільненим» текстам, читають поверхово, часто не

вдумуючись у зміст прочитаного, відволікаючись на різні посилання та рекламу. Зовсім очевидно, що «інтерактивність електронно-цифрових засобів комунікації кидає виклик традиційним поняттям автора й читача а зміна балансу між словами й образами підриває писемну освіченість, вимагаючи розвивати нову, оперту на риторику «дигітальну грамотність». Електронна пошта, чат-руми, діалоги користувачів створюють віртуальний електронний простір для розвитку нових культур і нових форм спільноти. Інформаційні мікросвіти та графічна репрезентація електронної інформації в комутаційному просторі включені у створення кібер-простору та його супровідних кібер-культур». (11, с.126).

Зважаючи на сказане, вища школа мусила б працювати в руслі культурологічної концепції медіа-освіти, суть якої полягає в тому, що педагог-фасилітатор повинен розвивати вміння і здатність своїх учнів не просто читати той чи інший медіа-текст, а самостійно його сприймати, аналізувати, використовувати для збагачення і критичного засвоєння знань. За нашими спостереженнями, якщо «технологічна здатність» у багатьох молодих людей все-таки є, то «інтелектуальна здатність давати собі раду з навалою інформації» і «моральний імунітет» у більшості ще треба розвивати й розвивати. І тут не обійтися без інформаційної культури, а до її найважливіших ознак належать «здатність людини, яка володіє необхідним інструментарієм, передбачати наслідки власних дій, вміння підкоряти свої інтереси тим нормам поведінки, яких необхідно дотримуватися в інтересах суспільства, свідоме прийняття і дотримання всіх тих обмежень і заборон, які породжуються «колективним інтелектом» (6, с.24). Виробляти всі ці риси, удосконалювати вже набуті в цьому напрямі – завдання кожного викладача сучасної інноваційної вищої школи.

Порушені проблеми породжують ціле коло нових: підготовка висококваліфікованих педагогів із усіх дисциплін, які мають добру підготовку як зі свого предмету, так і з інформатики, удосконалення методики викладання з кожної дисципліни в умовах різного рівня медійної освіченості студентів і курсантів, розвиток творчого начала в кожному з наших учнів, підготовка високого рівня авторських електронних підручників тощо.

Що ж до розглянутої проблеми, можна зробити висновок: стрімке входження в життя вищої школи інформаційних технологій породжує ціле коло соціокультурних питань. Їх вивчення й усвідомлення дасть можливість реалізувати цілий комплексу заходів, які повинні бути розгорнуті в освітньому середовищі, мають на меті формувати освічену високоморальну медійно грамотну особистість із критичним авангардним мисленням, яка буде готова сприймати сучасні інноваційні виклики, зможе використати їх для здобуття фаху і поглиблення та удосконалення знань протягом усього життя.

Інформаційно-телекомунікаційні технології будуть, безперечно, розвиватися й надалі, і за кілька років, на які розрахована українська концепція запровадження їх в освітній простір, безсумнівно, на світовій «марафонській дистанції» вони підуть уперед. Не відстати катастрофічно від них – наше стратегічне завдання. Але при цьому мусимо невпинно працювати, щоб мінімальні були втрати культурного, морально-етичного характеру, які супроводжують цей процес у всьому світі, бо «за межами соціально-морального використання наукове знання втрачає культурно-гуманістичний вимір; цинізм позбавленого моральних обріїв знання породжує фаустіанські колізії» (2, с.34).

У грецькій мові є поняття «фармакон», що означає «наркотик, і такий, що зцілює, і такий, що завдає шкоди» (11, с.442); це поняття має також значення «ліки, отрута, чародійне питво, а отже, й чари або закляття» (11, с.442). Безперечно, в освітніх процесах нові інформаційні технології мали б відігравати роль саме ліків, а якщо чарів, то лише таких, які відкривають нові обшири знань модерній людині XXI століття.

Література:

1. Васянович Г.П. Інформатизація як чинник адаптації студента до процессу навчання. // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи. Вип.2, ч.3.- Львів, 2009. – с.29-32.

2. Кримський Сергій. Культурні виміри науки. // Кримський Сергій. Ранкові роздуми. – К.: Майстерня Білецьких, 2009. – с.33-39.

3. Каку Митио. Физика невозможного. – М.: Альпина нон-фикшн, 2012. – 456с.

4. Ленем Р. Електронне слово: демократія, технологія та мистецтво. – К.: «Ніка-центр», 2005.- 376 с.

5. Мень Александр. Мировая духовная культура. – М.: Издательский дом «Жизнь с Богом», 2009. – 271 с.

6.Ничкало Н.Г.Інформаційна культура: проблеми і перспективи педагогічних досліджень.//Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблемси, перспективи. Вип.2, ч.1. – Львів, 2009. – с.23-29.
7. Потятиник Борис. Медіа-освіта: журналістика для всіх. http://www.lnu.edu.ua/mediaeco/zurnal/N1/Mediaosvita/potyatynyk.htm
8.Теремко Василь. Стратегічні випробування електронною книжністю.// http://academia-pc.com.ua/page/56.
9.Федоров А.В. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности. – режим доступу: http://www.evartist.narod.ru/text23/0013.htm#%D0%B7_02
10.Чемеркін С.Г. Причини низького рівня досліджуваності української мови в Інтернеті. //Українознавство. – 2011. - №1. – с.136-137.
11. Енциклопедія постмодернізму. – К.:Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503с.
12. «Концепція впровадження медіаосвіти в Україні: [Електрон.ресурс] //Президія НАПН України. Інститут соціальної та політичної психології АПН України. – Режим доступу: http: //www.ispp.org.ua/news_44.htm.- Назва з екрану.
13. Державна науково-технічна програма «Образний комп'ютер» http://obrazcomp.irtc.org.ua/default.htm